

# TARİHSEL SÜREÇTE MARMARA BÖLGESİNDE MEYDANA GELEN AFETLER VE AFET YÖNETİMİ

Onur DODANLI / AFAD Uzmanı

**A**fet yönetimi, birçok görev ve sorumluluğu içerisinde barındıran, karmaşık ve zamana karşı ivedilikle yönetilmesi gereken bir süreçtir. Yüzyıllar boyunca afetlerden etkilenen Anadolu coğrafyasında büyük acılar ve sıkıntılar yaşanmış ve yaşanan bu acılardan elde edilen büyük tecrübeler doğrultusunda afet yönetimi alanında daha başarılı çalışmalar yürütülmüştür.

1999 Marmara ve Düzce depremleri sonrası afet yönetim sürecinde uygulanacak politikalarda daha etkin ve sürdürülebilir müdahale, iyileştirme ve yeniden inşa yaklaşımlarının benimsenmesinin yanı sıra afet öncesi politikalarda risk azaltma ve hazırlık çalışmaları da önem kazanmıştır.

Son dönemde gündemde olan 7.5 büyüklüğünde olası bir İstanbul Depremi ve depreme bağlı olarak tsunami, yangın, heyelan, sel vb. ikincil afetler olması durumunda neler yaşanacağına ilişkin tartışmaları tarihsel açıdan incelemek önemlidir.

Yüzyıllar boyunca İstanbul'da ve Marmara Bölgesinde hangi afetler yaşanmış ve bu afetler nasıl yönetilmiştir?

Avrupa ile Asya kıtalarını birbirine bağlayan, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluklarına Başkentlik yapmış olan İstanbul'da tarih boyunca pek çok deprem, yangın, sel, göç ve salgın hastalık gibi afetler meydana gelmiştir. İstanbul'da yaşanan yangınlar ve depremler şehrin yapısını büyük ölçüde etkilemiştir. Tarih boyunca yaşanan yüzlerce büyük ve küçük çaplı yangın ve depremler ülkede zaman zaman ekonomik krizlere yol açmış, hatta yaşanan afetler sonucu idareciler yeni bir afet olabilir endişesiyle kısa süreliğine de olsa İstanbul'u terk etmek zorunda kalmıştır.

## 1. YANGINLAR

İstanbul halkı tarih boyunca yangınlarla ciddi ölçüde mücadele etmiştir. Kaynaklar incelendiğinde 16. yüzyıldan sonra çıkan yangınların felaket haline geldiği görülebilmektedir. İstanbul'da çıkan yangınlar nedeniyle bazı tarihi yapılar yok olmuş, tarihi eserler de hasar görmüştür. "Edirne sudan; İstanbul ateşten batacak!" sözü İstanbul'da meydana gelen yangınların büyüklüğünü bizlere yansıtmaktadır.

Geçmiş dönemde İstanbul'da meydana gelen yangınların etkisinin büyük olmasında iki önemli sebep

vardır. Birincisi İstanbul'da depreme karşı ahşap evlerin çokluğu ve evlerin birbirine yakınlığı, ikincisi ise 1827 yılından önce etkin bir itfaiye teşkilatının bulunmaması ve afet yönetiminde sistematik bir yaklaşımın olmamasıdır.

28 Eylül 1569 tarihinde İstanbul'da meydana gelen yangın, 16. yüzyılın en büyük yangını olarak nitelendirilmektedir. Beş ay boyunca yağmur yağmayan İstanbul'da ahşap evlerin kupkuru hale gelmesiyle Balıkpazarı'ndan Zindankapı'ya kadar yayılan yangının Yahudi Mahallesinde bulunan bir fırından çıkmış olduğu düşünülmüş ve 18 gün boyunca süren yangın sonucunda bölgedeki hiçbir ev kurtarılamamıştır. Afet yönetiminin müdahale sürecinde yangını söndürme işinde görevli yeniçerilerin başarısız olması nedeniyle Yeniçeri Ağası olan Cafer Ağa görevinden alınmıştır.

24 Temmuz 1660 günü ikinci vakiti Ayazma kapısının dış kısmında bir dükkânda belirlenemeyen bir sebeple yangın çıkmış, etrafta ke-resteci dükkânları olduğu için söndürme ile ilgilenecek Yeniçeriler gelene kadar yangın bir felakete dönüşmüştür. Üç gün boyunca aralıksız süren yangında Kapalı Çarşı, Mahmutpaşa, Hocapaşa, Tahtakale, Fatih Camii etrafı, Kumkapı, Ka-

## Osmanlı döneminde İstanbul'da görülen ilk büyük sel afetinin 24 Ağustos 1553'te meydana geldiği bilinmektedir.

dırğa Limanı, Nişanca, Cerrahpaşa, Langa Bostanı ciddi derecede hasar görmüştür. Bu büyük yangının bilançosu korkunç olmuştur. 120 saray ve konak, 40 hamam, 360 cami ve mescit, 100'den fazla mahzen, medrese, tekke ve kilisenin yanı sıra çok sayıda ev yanmış, 4000'e yakın insan alevler arasında veya yıkılan binalar altında can vermiştir.

6 Temmuz 1756 tarihinde büyük bir yangın daha çıkmıştır. Tarih kaynaklarında "Vuku-i Harik-ı Kebir" olarak bilinen ve Cibali Semtinde Haliç kıyısına yakın Yahudi evlerinin birinde çıkmış olan bu yangın kısa sürede İstanbul'a yayılmıştır. Yangını söndürmekle görevli Yeniçeri ağası ve as-

kerler hangi tarafı söndüreceklerini bilememiş, kollar halinde beş on yerde birden etkili olan yangının bir koluna müdahale edildiğinde diğer taraflardaki kollara müdahale edilemez hale gelmiştir. Yangında 77.400 ev, 34.200 dükkân, büyük-küçük 36 hamam, 130 medrese, 335 değirmen, 150 adet cami ve mescit yanmış, Yahudilere ait 800'den fazla ev, sinagog, kütüphane ve yazma eserler kül olmuştur. Deprem sonrası yoğun inşaat faaliyeti yüzünden gerekli malzemelerin tedarikinde zorluklar yaşanmış, hayat pahalılığı ve işçilik ücretlerinde aşırı yükselmeler meydana gelmiştir.

22 Ağustos 1782 günü Cibali Ayakapı'da bulunan Gül Camii (Ayia Theodosia) civarındaki Çingiraklı Mahallesi'nde bir evden yangın çıkmış, iki buçuk gün süren ve sonraki dört ay içerisinde afete müdahale çalışmalarında çıkan sorunlar nedeniyle iki sadrazamın görevden alınmasına neden olan yangının tam anlamıyla söndürülebilmesi 65 saati bulmuştur. Şiddetli rüzgârdan ötürü doğu ve güneye doğru etkisini artıran yangına, Mart ayından itibaren de-

vam eden kuraklık ve su kıtlığı dolayısıyla etkili şekilde müdahale edilememiştir.

Yangın sonucunda 20.000 ev yanmış, şehrin yarısı küle dönmüş ve yüzbinlerce insan evsiz kalmıştır. Aksaray, Cerrahpaşa, Avret pazarı, Molla Gürani, Davudpaşa Camii etrafı, Koca Mustafa Paşa, Topkapı, Mevlânakapı, Narlıkapı, Samatya, Silivrikapı ve Yedikule semtleri ciddi şekilde zarar görmüştür.

## 2. SELLER

Büyük sel afetleri ile ilgili kaynakların yetersiz olmasına karşın aşırı yağışlara karşı dayanıklı evlerin olmaması ve altyapı kavramının gelişmemesi nedeniyle geçmiş yüzyıllarda sel afetinden ötürü ciddi sorunların olduğu dönemin kaynaklarından anlaşılmaktadır. Kaynaklar incelendiğinde sel afetinde sistematik ve koordineli bir müdahale sürecinde olmadığı belirlenmiştir.

Osmanlı döneminde İstanbul'da görülen ilk büyük sel afetinin 24 Ağustos 1553'te meydana geldiği bilinmektedir. Gece yarısı Kâğıthane'de meydana gelen selde yerleşim yerleri ve bostanlar harap olmuş, şiddetli sel büyük ağaçları söküp Boğaz'a sürüklemiş, Galata önlerine direkler, ağaçlar, ot arabaları yığılmıştır.

19-20 Eylül 1563 tarihinde, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, ender görülen yağmurlardan biri yağarak meydana gelen sel sonucunda Haliç kıyıları, Boğaz'a yakın yerler, Galata sırtları, Silivri, Halkalı, Küçük Çekmece ve Büyük Çekmece'nin büyük zarar gördüğü ve yalıların yıkılıp bazı köprü ve su kemerlerinin tahrip olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

11 Ekim 1789 tarihinde, Boğaziçi ve köylerinde yağın sağanak yağmur,



Şekil 1. 1756 Yangının Etkili Olduğu Alanda Bulunan Başlıca Semt ve Mahalleler



Şekil 2. Kanuni Sultan Süleyman Döneminde yaşanan 1563 Sel Afeti Anısına Yapılan Resim

büyük hasara ve can kaybına neden olmuştur. 100'den fazla ev ve 20.000'den fazla ağaç yıkılmış, Boğaziçi köyleri, Çengelköy, Kasımpaşa, Üsküdar, Beşiktaş ve Ortaköy'de büyük yıkım ve hasarlara neden olmuştur.

8-12 Eylül 2009 tarihleri arasında yaşanan sel afeti nedeniyle Marmara Bölgesi etkilenmiş, İstanbul ve çevresinde 32 kişi hayatını kaybetmiş, 3.816 konut ve 1.490 işyeri zarar görmüştür. Dere yataklarının yakın çevresine kurulan fabrika, otoyol, köprü gibi yapılar ve yerleşim yerleri selden zarar görmüştür.

### 3. SALGIN HASTALIKLAR

Osmanlı İmparatorluğu'nda kitlesel ölümlere neden olan salgın hastalıkların başında veba ve kolera gelmektedir. Savaşlar ve toprak kayıplarından sonra İstanbul'a başlayan büyük göçler ile karantina ve sosyal mesafe kavramlarının gelişmemiş olması salgın hastalıkların daha kolay yayılmasına ve İstanbul halkının etkilenmesine neden olmuştur.

1831 yılında İstanbul'da yaşanan kolera salgını büyük çapta ölümlere neden olmuş, insanlar korku ve dehşete kapılmıştır. 1832 yılında kolera yüzünden şehirde günlük vefat

sayısı 200'ü aşmış ve bu hastalığın ülkenin tamamına yayılması nedeniyle salgın hastalıklara müdahale için ilk karantina uygulaması bu dönemde gerçekleştirilmiştir.

1847-1848'de çıkan kolera salgınında 5.275 kişi, 1853-1856 yılları arasında Kırım Savaşı sürecinde 3.000'den fazla insan İstanbul'da hayatını kaybetmiştir. 1865 yılında ise Mısır üzerinden yaz aylarında İstanbul'a yayılan kolerada 30.000 kişi ve son olarak 1892 yılında Rusya'da

başlayan büyük kolera salgınının İstanbul'a sirayet etmesi nedeniyle 1.000'den fazla insan yaşamını kaybetmiştir. Salgın hastalıklara karşı karantina, sosyal mesafe, ilaç, aşı ve salgın yönetimi hakkında tecrübe ve bilgi birikiminin artması ile müdahale çalışmaları daha etkin bir şekilde yapılmıştır.

### 4. GÖÇLER

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde tabiat şartları, afetler, ekonomik sebepler ve savaşta kaybedilen topraklarda yaşayan Müslüman-Türk halkının baskılara dayanamaması gibi nedenlerle İstanbul'a yoğun bir göç gerçekleşmiş, yaşanan bu göç hareketinin etkisiyle demografik, ekonomik ve sosyal açıdan bir çok sorunla karşılaşmıştır. Kitlesel göçler nedeniyle göç edenlerin barınma, yiyecek, ilaç vb. temel ihtiyaçlarının karşılanmasında zorluklar yaşanmıştır. Osmanlı Hükümeti bu yoğun göç hareketlerinin yaşandığı süreçte göçü yönetebilmek ve iskân işlerini yeniden bir düzene sokmak amacıyla bir takım kanunlar çıkartmıştır.



Resim 3. Yaklaşık 150 Sene Önce Bulgar Zulmünden Kaçıp İstanbul'a Gelen Muhacirler



Özellikle 19. yüzyılda Kırım, Balkanlar, Kafkasya ve diğer Türk bölgelerinden İstanbul ve Anadolu'ya göç hareketleri yaşanmış, bunların önemli kısmı 1787, 1828, 1877 Osmanlı-Rus savaşları sırasında Rusların işgal ettiği bölgelerden İstanbul'a olmuştur. 1877-1879 savaşı sırasında Balkanlardan 1.230.000 Türk'ün İstanbul'a geldiği tespit edilmiştir. Balkan topraklarının Osmanlı'nın idaresinden çıktığı, 1912-1913 Balkan Savaşları ardından Müslüman halk, kitleler halinde göç ettirmek zorunda bırakılmıştır. Bulgarların Edirne'yi işgali üzerine Bulgar zulmüne maruz kalanlar hayatlarını kurtarmak için at sırtında ve yürüyerek İstanbul yollarına düşmüştür. Birinci Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı sırası ve savaş sonrasında muhacirler İstanbul'a gelmiş, ciddi izdihamlar yaşanmıştır. Göç esnasında hükümetin uygulamaları yanı sıra Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nde (Kızılay) muhacir ve göçmenlere yardımda bulunmuş, kendilerine konaklayacak yer temin etmiştir.

## 5. DEPREMLER

İstanbul'da tarih boyunca yaşanan depremler sonucunda pek çok yapı yerle bir olmuş, çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Bizans İmparatorluğu döneminde büyük ve küçük çaplı pek çok deprem olmakla beraber, M.S. 554 ve 869 yıllarında 40 gün süren depremler olduğu belgelerde yer almaktadır. 1346 yılında oluşan 7 büyüklüğündeki depremin aralıklarla bir sene devam ettiği belirtilmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İstanbul'da pek çok deprem olmakla beraber, göze çarpan, büyük hasarlara yol açan hatta Padişahların yeni bir deprem tehlikesi nedeniyle kısa süreli de olsa İstanbul'u terk etmesine neden olan 1509, 1754,



Resim 4. Pieter Coecke Tarafından 1509 Marmara Denizi Depremi Anısına Yapılan Resim

1766 ve 1894 depremlerini ele almamız gerekir.

22 Ağustos 1509 tarihinde Kıyamet-i Suğra (Küçük Kıyamet) olarak adlandırılan ve 8 büyüklüğünde olduğu düşünülen deprem sonucunda 1.000'in üzerinde ev yıkılmış ve tahminen 5.000 insan hayatını kaybetmiştir. Yaralanan sayısının 10.000 civarında olduğu düşünülmektedir. Deprem sonrası Tsunami oluşmuş, 6 metreyi aşan dalgalar Galata ve İstanbul surlarını aşarak güzergâh üzerindeki semtlere ağır zararlar vermiştir.

2 Eylül 1754 tarihinde saat 21.30 sıralarında merkezi İzmit olduğu düşünülen, yaklaşık 2 dakika süren depremde İzmit çevresindeki birçok yerleşim yeri harabe olmuş, İstanbul'da da büyük hasarlara yol açmıştır. Depremden Yedikule-Edirnekapı arasındaki surların bir kısmı, Beyazıt ve Fatih Camilerinin kubbeleri, Şekercihani, Küçük Ayasofya Cami, Vezirhanı ve bazı hamamlar zarar görmüştür.

22 Mayıs 1766 tarihinde Kurban Bayramının üçüncü günü sabahında büyüklüğü bilinmeyen iki deprem meydana gelmiştir. Depremler nedeniyle yaklaşık 4.000 kişi hayatını kaybetmiş, İstanbul'un doğusu ve İzmit körfezinde çok sayıda köy ve

kasaba harap olmuştur. Yedikule ve Edirnekapı civarındaki binalarda ağır hasarlar oluşmuş ve Fatih Camisinin kubbesi çökmüştür. 173 cami ve hamam, Topkapı Sarayı ve Eski Saray hasar görmüştür.

10 Temmuz 1894 tarihinde "Büyük Hareket-i Arz" olarak adlandırılan ve 8 büyüklüğünde olduğu tahmin edilen bir deprem meydana gelmiştir. Deprem nedeniyle 474 kişi hayatını kaybetmiş, 482 kişi yaralanmış, 1.087 ev ve 299 dükkân kullanılmaz hale gelmiştir. Büyükçekmece'den Kartal'a kadar olan bölgede 6 metreye yakın bir Tsunami oluştuğu belirtilmektedir. Depremin ardından Sultan II. Abdülhamit tarafından depremedelere yardım amacıyla "İane-i Musabih Komisyonu Alisi" (Yardım Komisyonu) kurulmuş ve bu Komisyon yurtiçinden ve yurtdışından önemli miktarda yardım gerçekleştirilmiştir. 28 Aralık 1894 tarihi itibarıyla toplanan yardım miktarı 8.287.399,11 Lira olmuştur.

24 Nisan 1988 tarihi saat 20.49'da İstanbul'a 70 km. uzaklıkta Marmara Denizi'nde 5.1 büyüklüğünde, 11 km. derinliğinde bir deprem meydana gelmiş, Zeytinburnu, Bakırköy, Çatalca, Sarıyer ilçelerinde hasara yol açmıştır.



Resim 5. 17 Ağustos 1999 Depremi

17 Ağustos 1999 tarihinde saat 03.02'de Richter ölçeğine göre ilk belirlemelere göre 7.4 olarak açıklanan, daha sonra yapılan araştırmalarda 7.6 büyüklüğünde olduğu tespit edilen Kocaeli (İzmit)'de 45 saniye süren bir deprem meydana gelmiştir. Kuzey Anadolu Fay Hattı'nın kırılmasıyla Marmara Bölgesinde meydana gelen deprem sonucunda 17.480 kişi hayatını kaybetmiş, 23.871 kişi yaralanmış, 505 kişi engelli kalmıştır. Depremde, 35.180 konut ve 5.770 iş yeri yıkılmış ya da ağır hasar görmüştür. 285.211 ev, 42.902 işyeri hasar görmüştür. Deprem sonunda pek çok sorun ortaya çıkmış, olay bölgesi ile ilk anlarda iletişim kurulamamıştır. 2010 yılında yayımlanan Meclis Araştırması Raporu'nda ölen kişi sayısı 18.373 olarak güncellenmiştir. İstanbul'da 454 kişinin öldüğü ve 1.880 kişinin yaralandığı tespit edilmiştir.

26 Eylül 2019 tarihinde saat 13.59'da Silivri yakınlarında merkez üssü Marmara Denizi olan 5.8 büyüklüğünde bir deprem meydana gelmiştir. 6,99 km derinlikte meydana gelen deprem İstanbul ili ve ilçeleri yanı sıra Tekirdağ, Kırklareli,

Kocaeli ve Sakarya'dan hissedilmiş, depremin ardından 24 saat içerisinde yaklaşık 150 artçı deprem meydana gelmiştir. Depremin ardından bir kişi kalp krizi geçirerek hayatını kaybetmiş ve 43 kişi hafif şekilde yaralanmıştır. Depremin ardından en büyüğü 4.1 olan toplamda 188 artçı deprem gerçekleşmiş, AFAD tarafından oluşturulan ihbar hattına 473 binanın hasarlı olduğu ihbarı gelmiştir.

Yüzyıllar içerisinde meydana gelen afetler sonucunda dönemin koşullarına göre afetlere müdahale süreçlerinde değişiklikler yaşanmıştır. Ancak hemen hemen her dönem afet yönetim sürecinde yaşanan koordinasyonsuzluk nedeniyle zamana karşı ivedilikle yürütülmesi gereken kurtarma çalışmalarında birtakım sorunlar meydana gelmiştir. Afet yönetimine ilişkin bilgi birikimi ve tecrübenin artması ve teknolojinin gelişimiyle birlikte afetlere müdahalede modern yaklaşımler geliştirilmiştir. Bilindiği üzere ülkemizde 1999 yılında yaşanan deprem sonrasında, Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Sivil Savunma Genel Müdürlüğü ve Türkiye Acil

İstanbul'da tarih boyunca yaşanan depremler sonucunda pek çok yapı yerle bir olmuş, çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.

Durum Yönetimi Genel Müdürlüğü 2009 yılında tek çatı altında toplanarak Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) kurulmuş ve afet yönetim süreci içerisinde Türkiye Afet Müdahale Planı oluşturulmuştur. İstanbul ve Marmara Bölgesini etkileyecek olan olası bir deprem sonrasında daha hızlı ve etkin müdahale ve iyileştirme çalışmalarını gerçekleştirmek amacıyla kamu kurum ve kuruluşları ile toplantılar yapılmaya devam edilmekte ve "afetlere karşı dirençli bir toplum" oluşturulması çalışmaları sürdürülmektedir.

## KAYNAKÇA

Osmanlı Arşiv Belgelerinde İstanbul'da Afetler, Yayın Koordinatörü Tezcan Buçan, Hazırlayanlar Prof. Dr. Fatma Ürekli, Yrd. Doç. Dr. Raşit Gündoğdu, Ebul Faruk Önal, TC İçişleri Bakanlığı, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, İstanbul, 2018

İstanbul Depremleri, Hazırlayanlar: Mehmet Genç- Mehmet Mazak, İğdaş Kültürel Yayınları, İstanbul 2001.

1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme, Hamiyet Sezer

Bülent Özmen, Türkiye Deprem Vakfı, 17 Ağustos 1999 İzmit Körfezi Depremi'nin Hasar Durumu Raporu

AFAD Tarihsel Deprem Verileri, <https://deprem.afad.gov.tr/>